

УДК 343.54

О.М. Лемешко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
та адміністративного права та процесу,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

М.В. Стрілець
студентка,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Окремі проблеми реалізації відповідальності за скоєння міжнародних злочинів

Статтю присвячено окресленню ключових проблемних аспектів реалізації відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, зокрема в контексті закріплення останніх у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Зважаючи на підвищену небезпечність для всієї світової спільноти таких кримінально-правових діянь, як міжнародні злочини, наголошено на необхідності звернення посиленої уваги на пошуки вирішення існуючих перешкод у реалізації відповідальності за їх вчинення.

Ключові слова: міжнародні злочини, міжнародна відповідальність, проблеми відповідальності, Міжнародний кримінальний суд.

О.Н. Лемешко
кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного и административного права и процесса,
Полтавский юридический институт
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

М.В. Стрилец
студентка
Полтавский юридический институт
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Отдельные проблемы реализации ответственности за совершения международных преступлений

Статья посвящена анализу ключевых проблемных аспектов реализации ответственности за совершение международных преступлений, в частности в контексте закрепления последних в Римском статуте Международного уголовного суда. Учитывая повышенную опасность таких уголовно-правовых деяний, как международные преступления для всего мирового сообщества, отмечена необходимость обращения повышенного внимания на поиск решения существующих препятствий в реализации ответственности за их совершение.

Ключевые слова: международные преступления, международная ответственность, проблемы ответственности, Международный уголовный суд.

O.M. Lemeshko
PhD in Law, Associate Professor,
Poltava Law Institute
of Yaroslav Mudryi National Law University

M.V. Strilets
student,
Poltava Law Institute
of Yaroslav Mudryi National Law University

Problems of implementation of responsibility for the committing of international crimes

The rules of international criminal law regulating the implementation of international criminal responsibility are still in constant development and need to be transformed. First of all, this is due to the existence of a large number of problems of responsibility for committing international crimes, that remain relevant and unresolved to this day. The article highlights the main problems of the responsibility for committing international crimes, which are the most dangerous ones for the whole world community.

The article deals with the analysis of bringing to justice for committing the following international crimes: ecocide, biocide, international terrorism, use and spread of nuclear weapons etc. It emphasizes that there is a limited list of international crimes, outlined in the Rome Statute of the International Criminal Court, which significantly restricts the jurisdiction of this international body. In addition, the problems of Rome Statute of International Criminal Court's not affecting all states (which allows some states to commit crimes without responsibility) and absence of procedural international criminal law, which are huge obstacles on the way of bringing to justice those who have committed international crimes (both individuals and governments), are observed. In view of the increased danger of such criminal acts as international crimes for the entire world community, it is stressed that more attention should be paid to finding the ways of overcoming existing obstacles.

Key words: international crimes, international responsibility, responsibility issues, International Criminal Court.

Постановка проблеми

Норми міжнародного кримінального права, які регламентують реалізацію міжнародної кримінальної відповідальності, є системою, яка ще перебуває у стані постійного розвитку і потребує перетворень. Пов'язано це насамперед з існуванням великої кількості проблем під час реалізації відповідальності за міжнародні злочини, оскільки на практиці притягнення до відповідальності за їх вчинення зумовлюють низку проблем, що залишаються актуальними та невирішеними й донині.

Грунтовні дослідження міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, а також проблем, пов'язаних із застосуванням відповідальності за ці діяння, були здійснені багатьма вченими-юристами (А. Х. Абашидзе [1], М. А. Гицу [2], Л. Н. Галенська [3], Л. А. Моджорян

[4], Е. Деко [5]). Однак деякі питання, зокрема проблеми реалізації відповідальності за міжнародні злочини, є доволі складними й потребують більш різнопланового та глибокого вивчення.

Мета цієї статті – виявити основні проблемні аспекти притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів.

Міжнародні злочини – це найбільш небезпечні діяння, які порушують основоположні норми міжнародного права та завдають шкоди інтересам всієї світової спільноти [6, с. 134].

Найбільш гострою проблемою реалізації відповідальності за міжнародні злочини, на нашу думку, є обмежений список міжнародних злочинів, на які поширюється юрисдикція норм міжнародного права. Саме той аспект, що, відповідно до Рим-

ського статуту, юрисдикція Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) поширюється лише на чотири види міжнародних протиправних діянь, а саме а) злочин геноциду; б) злочини проти людства; с) воєнні злочини; д) злочини агресії (стаття 5 Статуту МКС) [7], викликає глибоке занепокоєння. Інтенсивний розвиток міжнародної кримінальної юстиції призвів до появи нових міжнародних протиправних діянь, зокрема й тих, що становлять потенціальну загрозу для всієї світової спільноти. На сьогодні національним законодавством багатьох країн світу, в тому числі й Кримінальним кодексом України, передбачена відповідальність за екоцид – злочин, спрямований на масове знищення рослинного або тваринного світу, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, безпосереднім об'єктом якого є екологічна безпека людства [1, с. 179].

Незважаючи на те, що використання засобів негативного впливу на навколишнє середовище засуджується багатьма міжнародними політико-правовими документами, офіційно термін «екоцид» у міжнародному кримінальному праві ще не застосовується. Серед чинних міжнародних договорів лише у ст. 8 (п. б) Римського статуту згадується про завдання шкоди навколишньому середовищу в рамках воєнних злочинів [7]. Деякі науковці, зокрема А. Абашидзе, А. Солнцев, називають таке діяння «воєнним екоцидом» [1, с. 256]. Хоча, на нашу думку, серйозні збитки у навколишньому середовищі в разі скоєння воєнного злочину виступають як додатковий його об'єкт, тому визнавати таке діяння воєнним екоцидом досить складно.

Аналізуючи склад цього діяння, можна без перебільшень стверджувати, що за суспільною небезпекою він прирівнюється до геноциду [6]. Деякі науковці не безпідставно визначають екоцид різновидом останнього [1, с. 258].

Подібний до злочину екоциду, біоцид, який також не фігурує як міжнародний злочин, визначається М. Гіцу як «протиправне та незворотне руйнування навко-

лишнього середовища, поєднане з порушенням міжнародної безпеки і завданням шкоди благополуччю і здоров'ю не лише теперішнього, а й майбутнього покоління людства» [2]. Не випадково джерелом біоциду є агресивна війна і збройні конфлікти, в процесі яких він може бути вчинений. Таким чином, зважаючи на тяжкість аналізованих злочинів, є абсолютно всі підстави визнавати та юридично закріплювати екоцид та біоцид як міжнародні злочини, адже боротьба з ними має принципове значення для всього людства, а відсутність цих діянь у Римському статуті в переліку міжнародних злочинів стає на заваді реалізації міжнародної відповідальності за їх вчинення.

Аналогічна проблема пов'язана і з притягненням до відповідальності за злочини у сфері розповсюдження та застосування ядерної зброї. У Декларації про запобігання ядерної катастрофи, прийнятій Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1981 року, зазначається: «Ніколи не буде ні виправдання, ні пробачення тим державним діячам, які прийняли рішення застосувати першими ядерну зброю» [8]. Проте в декларації лише наголошується, що держави, котрі застосують ядерну зброю: «скосять тяжкий злочин проти людства» [8], тобто визнається, що це фактично міжнародний злочин, однак це діяння не входить до переліку злочинів проти людства в Статуті МКС [8], і жодних санкцій у нормах документа не передбачено. Виникає питання: чому такий злочин, як розповсюдження та застосування ядерної зброї та іншої зброї масового знищення, що за своїм складом має всі ознаки міжнародного, не перелічений у ст. 5 Римського статуту МКС?

Ціла низка широкоаспектних проблем щодо реалізації міжнародної відповідальності виникає й навколо такого злочину, як міжнародний тероризм, адже все частіші акти міжнародного тероризму ставлять перед наукою міжнародного права і практикою міждержавних відносин питання про вироблення необхідних ефективних правових засобів для боротьби з цим злом. Для

ефективності таких засобів необхідним є, як мінімум, єдиний міжнародно-правовий понятійний апарат. Однак, на сьогоднішній день єдиного визначення міжнародного тероризму, як і єдиного міжнародного акта, який би точно визнавав саме міжнародний тероризм міжнародним злочином і передбачав механізм притягнення до міжнародної відповідальності за скоєння цього діяння, не існує.

Тероризм є злочином міжнародного характеру, хоча Л. Галенська, яка, на думку науковців [9], дала найбільш повний перелік злочинів міжнародного характеру, не віднесла до нього тероризм [3]. У будь-якому випадку боротьба з тероризмом є обов'язком насамперед національного законодавства. Зокрема КК України ст. 258 визначає тероризм як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, тощо [10, с. 100], але цей злочин належить не до злочинів проти миру та безпеки людства, а до злочинів проти громадської безпеки, оскільки об'єктом його посягання є винятково внутрішні національні інтереси, а не міжнародні. Що ж до міжнародного тероризму, то ми наголошуємо, що будь-який терористичний акт, який перетинає кордон і посягає на інтереси інших держав, є міжнародним за своєю суттю. Тероризм стає міжнародним, як зазначає Л. Моджорян, коли: 1) як терорист, так і його жертви є громадянами однієї держави чи різних держав, але злочин вчинений за межами цих держав; 2) терористичний акт спрямований проти осіб, захищених міжнародним правом; 3) підготовка до терористичного акту провадиться в одній державі, а здійснюється в іншій; 4) вчинивши терористичний акт в одній державі, терорист переховується в іншій, відтак постає питання про його екстрадицію [4, с. 14]. За своєю суспільною небезпекою міжнародний тероризм потребує активного, дієвого реагування з боку міжнародних установ, а головне – Міжнародного кримінального суду. Проте на практиці відповідальність за цей вид протиправного діяння на між-

народному рівні не передбачена, адже міжнародний тероризм не визначається як окремий міжнародний злочин у Римському статуті МКС.

Окрім того, Рада Безпеки ООН ухвалила, що всі держави не повинні допускати, щоб ті, хто фінансує, планує, сприяє або здійснює терористичні акти, використовували їхню територію проти інших країн і громадян [11]. Разом з тим, Е. Деко наголошує на проблемі притягнення до міжнародної відповідальності держави за діяльність терористичних організацій на її території. Зокрема, крім Афганістану, така проблема довгий час існувала в Хорватії, де на її території з 1991 по 1994 роки діяла так звана невизнана Республіка Сербська Країна, яка по суті була сепаратистським об'єднанням, що боролася за повну незалежність сербської меншини від Хорватії. Діяльність подібних утворень ставить, за словами Е. Деко, «під питання чисто державну концепцію міжнародної відповідальності» [5, с. 58]. І якщо юридична можливість перелічених вище державних утворень нести самостійну відповідальність, як правило, не ставиться під сумнів, то питання про те, чи можна притягнути до відповідальності за їх неправомірні дії державу, є більш складним як з теоретичного, так і з практичного погляду [12]. В такому випадку можна говорити лише про співучасть держави у зв'язку з невиконанням обов'язків запобігати та припиняти злочини, що вчиняються такими терористичними організаціями, а не стверджувати про її безпосередню відповідальність.

Ще однією проблемою реалізації відповідальності за міжнародні злочини можна вважати обмежену дію Римського статуту МКС, який станом на 2014 рік ратифікували 114 держав, а всього Статут був підписаний 139 державами [8]. Держава, яка не ратифікувала або взагалі не підписала Римський статут, може в певній мірі безкарно вчиняти окремі міжнародні злочини. Крім того, якщо відносно держави, яка не приєдналася до Римського статуту, буде скоєно міжнародний злочин, то процедура притягнення до міжнародної відповідаль-

ності суб'єкта, яким такий злочин було скоєно, ускладнюється.

Ще більше перешкоджає реалізації міжнародної відповідальності відсутність чітких і єдиних для всіх міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру процесуальних норм. Зокрема, здійснення міжнародного кримінального судочинства передбачає залучення до сфери цієї діяльності певного кола осіб. Статутні документи міжнародних органів кримінальної юрисдикції містять доволі широкий перелік суб'єктів процесу, хоча сам цей термін і не вживають. Зокрема, вже згадуваний Римський статут МКС не містить узагальненого терміна, який би охоплював усіх фізичних осіб та всі організації, що беруть участь у процесі. Регламент Суду в кількох положеннях згадує про «учасників процесу» (пункти 1, 5 положення 24, п. 1 положення 29, п. 2 положення 32 тощо) [7], проте тлумачення цього терміна не надає. Відсутність єдиного терміна щодо учасників міжнародного кримінального процесу,

як і розмаїття суб'єктів міжнародного кримінального судочинства, породжує необхідність їх класифікації [13, с. 352].

Висновки

Таким чином, основними перешкодами реалізації відповідальності за вчинення міжнародних злочинів є обмежений перелік діянь, на які поширюється юрисдикція МКС. Зокрема, в ст. 5 Римського статуту не згадується про екоцид, біоцид, розповсюдження та застосування ядерної зброї та іншої зброї масового знищення, міжнародний тероризм, які за своєю суттю цілком підпадають під категорію «міжнародний злочин»; відсутність чітких і єдиних для всіх міжнародних злочинів процесуальних норм. Проблемою також можна вважати обмежену дію Римського статуту МКС, який станом на 2018 рік ратифікували 124 держави, що дозволяє державам, які не ратифікували або взагалі не підписали Римський статут, у певній мірі безкарно вчиняти окремі міжнародні злочини.

Література

1. Абашидзе А. Х., Солнцев А. М. Экоцид как международное преступление: проблемы и перспективы. *Международное уголовное правосудие: Современные проблемы (Сб. ст.)* под ред. Г. И. Богуша, Е. Н. Трикоз. М.: Ин-т права и публичной политики. 2009. URL: <http://lawlibrary.ru/article2101911.html> (дата звернення 17.04.2019)
2. Гицу М. А. Проблема международной ответственности государств в области охраны морской среды. *Советское государство и право*. 1978. № 9. С. 17–26.
3. Галенская Л. Н. О понятии международного уголовного права. *Советский ежегодник международного права*. М.: «Наука», 1969.
4. Моджорян Л. А. Терроризм: правда и вымысел. 2-е изд. М., 1986. 145 с.
5. Деко Е. Определение традиционных санкций: их объем и характеристика. *Международный журнал Красного Креста*. Т. 90. 2013. № 870. С. 55–67.
6. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі : монографія. Харків : Право, 2013. 528 с.
7. Римский статут международного уголовного суда. Редакция від 16.01.2002. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення 17.04.2019)
8. Декларация о предотвращении ядерной катастрофы от 9 декабря 1981 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/nuc_catastrophe_prevention.shtml. (дата звернення 17.04.2019)
9. Карпец И. И. Преступления международного характера. М.: Юрид. лит., 1979. 264 с.
10. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 17.04.2019)
11. Документ Организация Объединенных Наций A/CONF.157/23. 12 июля 1993. URL <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/CONF.157/23> (дата звернення 17.04.2019)
12. Сліпачук Т. Відповідальність держави за дії державних утворень: український аспект. *Юридичний журнал*. 2010. №5. С. 55–62. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3513> (дата звернення 17.04.2019)
13. Скрильник О. О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. №4. С. 351–354.